

Sorg i förskolan

Att möta barn i sorg utifrån begravningsentreprenör, präst,
förskollärare och anhörigas kunskaper och erfarenheter

Emma Hallgren

2013

Examensarbete, Grundnivå (högskoleexamen), 15 hp
Pedagogik
Lärarprogrammet

Handledare: Maria Andrén
Examinator: Peter Gill

Sammanfattning

Syftet är att belysa arbetet med barn i sorg inom förskolan genom att ta del av begravningsentreprenör, präst, förskollärare samt anhörigas erfarenheter och kunskaper. Metoden är baserad på intervjuer där professionella sorgearbetare, förskollärare och anhöriga har deltagit. Resultatet visar att enligt informanterna är bemötande, ärlighet samt normalisering det viktigaste när man möter barn och vuxna i sorg. Det framkommer i resultatet att enligt informanterna är det betydelsefullt hur man bemöter människor i sorg, att låta sörjande få sörja på sitt sätt men att det är viktigt att barnen skall få bli bemötta utifrån hur de är och inte vad de har gått igenom. Att det är bra enligt förskollärarna i studien för barn att återkomma till förskolan efter ett dödsfall eftersom förskolan är deras vardag och där finns en slags trygghet för barnen.

Nyckelord: Bemötande, döden, förskola, sorg.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.2 Tidigare forskning	5
1.3 Litteraturgenomgång	7
1.4 Syfte.....	11
1.5 Frågeställningar	11
2. Metod.....	12
2.1 Urval	12
2.2 Insamlingsmetod.....	12
2.3 Procedur.....	12
2.4 Etiskt övervägande	13
3. Resultat	14
4. Diskussion	19
4.1 Resultatdiskussion	19
4.1.1 Bemötandet.....	19
4.1.2 Ärlighet.....	20
4.1.3 Normalisering	21
4.2 Slutsats.....	24
4.3 Metoddiskussion.....	24
4.4 Förslag på vidare forskning	24
5. Referenser.....	26
6. Bilagor	27
6.1 Missiv	27
6.2 Frågeställningar till professionella	28
6.3 Frågeställningar till anhöriga.....	29

1. Inledning

Förskolor är ofta utformande så det läggs stor vikt på säkerheten och pedagogerna som arbetar med andras barn har ett stort ansvar. Barnen lär sig att hitta trygghet hos pedagogerna och pedagogerna får en speciell plats i barnens vardag. När det sker någonting omskakande i ett barns liv så blir pedagogen en ännu viktigare person eftersom den personen kan stå relativt stadigt när resten av barnens närstående drabbas. Att barn skall råka ut för sorg är någonting som känns fel och svårt att möta, vi vill skydda dem från all smärta och sorg men det är svårt att undvika. (Andersson 1995)

Den dagen ett barn drabbas av sorg, oavsett om det handlar om ett dödsfall inom familjen eller dödsfall inom förskolan så måste man som vuxen finnas där som ett stöd gentemot barnet för att de skall ta sig igenom sorgen, men hur ska man som pedagog gå tillväga? Att samtala med professionella som arbetar med sorg och pedagoger som arbetar i barngrupp så vill jag utifrån denna undersökning ta reda på om det finns kunskaper och erfarenheter som man som pedagog kan använda i sitt arbete i förskolan när det uppstår situationer där barnet hamnar i sorg av något slag.

Genom att förskollärare enligt LpFö98 skall se till att varje barn utvecklar ”förmåga att ta hänsyn till och leva sig in i andra människors situationer samt att vilka hjälpa andra och sin förmåga att upptäcka, reflektera över och ta ställning till olika etiska dilemman och livsfrågor i vardagen.” (s8) Så är min uppfattning att det är viktigt att barnens frågor och funderingar om döden får ta plats i förskolans vardag och att man som pedagog vågar möta och diskutera dem med barnen.

1.2 Tidigare forskning

Bemötande

Enligt Nordlund (2010) så drabbas cirka 300 barn och ungdomar av cancer varje år. Tack vare forskning om barncancer så överlever allt fler barn och kan återvända till skolan. Gartin & Murdick (2009) lyfter fram hur viktigt det är att lärare skaffar sig kunskap när ett barn blir sjuk i cancer för att ge barnet ett bra bemötande och hjälp i skolan. Kunskapen som lärare bör skaffa sig handlar om sjukdomen, biverkningar och framtida följder. Författarna tar upp olika cancersorter, behandlingsmetoder samt eventuella biverkningar som kan påverka skolgången. Det är viktigt för barnen att så fort som möjligt efter besked om behandling återgå till skolan för att skolan ger barnet en känsla av normalitet. Dock så kan det vara jobbigt för barn att komma tillbaka till skolan efter ett sådant besked, dels för att de kan ha förändras fysiskt och psykiskt men det svåraste som ett barn beskriver i artikeln är att de barn som kommer tillbaka efter en sjukdom ofta blir behandlat på ett annat sätt än vad de blev innan dem blev sjuka. Lärare och kompisar blir osäkra hur de ska bemöta och vara mot det aktuella barnet. Lärare måste därför införskaffa sig en stor kunskap om den aktuella sjukdomen, behandling och följder för att kunna bemöta barnet så väl som i lärandesituationer, humörsvängningar så som ilska, frustration och för att se om barnet behöver framtida stöd i utbildningen.

Förståelsen av döden

Att förstå vad döden egentligen innebär lär man sig under flera år och Barrera, Alam, D'Agostino, Nicholas & Schneiderman (2013) tar upp att barn under tio inte förstår den fullständiga innebörden av döden och att de yngsta barnen ofta kan fråga om den avlidna snart kommer tillbaka igen. Barrera m.fl. tar upp att enligt Willis (2002) så kan man dela upp förståelsen av döden i tre olika delar. 1, att förstå att döden är en oåterkallelig process. 2, förståelsen om att död är en naturlig del av livet samt 3, att döden ofta sker utanför vår kontroll. När man kan sammanfoga dessa tre komponenter har man en stor förståelse om vad döden innebär och det kan ofta inte barn under tio år. Bonoti, Leoardi & Mastora (2013) lyfter fram det faktum att det är svårt för barn att sätta sig in i vad döden egentligen innebär eftersom det är ett svårt begrepp. Vuxna har förståelsen att döden är oundviklig samt att det är det sista stadiet i livet för alla levande varelser, alltså den biologiska faktorn. Från sjuårsåldern börjar barn få en insikt av vad döden innebär och ifrån tioårsåldern har barnet fått en nästintill full förståelse om vad det innebär.

Studien som författarna har genomfört handlar om att ta reda på vad barn förstår av döden och den genomfördes så att man kan se olikheter mellan barn med dödsfarenheter samt barn utan erfarenheter, genom att barnen fick rita vad de associerade med döden. Barn som varit med om dödsfall ritade minnen så som personen, begravningen, blommor med mera. Medan de som inte hade erfarenhet ritade mediala händelser så som mord från teven eller dator.

Det är viktigt att man som vuxen i barnens närhet förstår vad barn vet om döden, hur de införskaffar sig kunskap och hur deras förståelse påverkar deras sätt att se på döden. Det är alltså viktigt att vuxna införskaffar sig kunskap för att möta frågorna eftersom det är de vuxna i barnens omgivning som får frågorna ställda till sig.

Barrera, Alam, D'Agostino, Nicholas & Schneiderman (2013) har i sin studie tagit fram att i Canada 2007 dog 3591 barn och ungdomar. Av dessa var 206 dödsfall cancerrelaterade. Att mista ett barn eller ungdom i unga år påverkar hela familjen, framför allt syskon som inte bara förlorar ett syskon utan även en förebild, vän och lekkamrat. Studien som har genomförts har tagit reda på hur föräldrar uppfattar syskons sörjande efter en barncancerdöd. Något som kom upp var att ofta har syskon svårt att förstå meningen med död och kan uppvisa ett irriterat och aggressivt beteende (6 månader efter död) Vissa barn hade även en rädsla för att själva dö, andra vågade inte berätta om sina känslor för sina föräldrar för att inte göra de upprörda och kan uppvisa ett riskbeteende. Vad som hjälpte just dessa barn var att försöka gå vidare med sina liv, prata om det avlidna barnet samt att få stöd från omgivningen. Att få en förståelse om vad döden innebär hjälper barn att sörja och komma vidare. I denna studie har författarna kommit fram till att de barn som hade svårt att förstå vad som hade skett hade en intensivare sorg efter en tid, det kan enligt författarna handlat om att barnen inte hade förståelse för vad döden innebär och att det kan fördröja sorgarbetet.

1.3 Litteraturgenomgång

Läroplanen för förskolan

I LpFö98 (reviderad 2010) går det att läsa att det är förskolans uppdrag att anpassa verksamheten till barn som är i behov av speciellt stöd tillfälligt eller långvarigt.

Det går att läsa i förskolans värdegrund att förskola skall ge barnen möjlighet att bilda sina egna uppfattningar och utifrån de göra val som dem själva väljer. Förskolan skall se till att delaktighet och självförtroende byggs samt att föräldrar kan lita på att barnen inte blir ensidigt påverkad av den ena eller andra åskådningen. Förskolan skall se till att barnen får möjlighet att diskutera och lyfta fram frågor och tankar om livsfrågor.

Barns förståelse av döden

Andersson (1995) hävdar att de allra yngsta barnen kan längta och sakna en nära anhörig om de har avlidit, men de har inte förmågan att behålla minnesbilder av den aktuella personen utan minnet bleknar relativt fort. Även om de inte förstår vad som skett kan de barnen, utan att kunna förmedla vad de gör, gå omkring och försöka leta rätt på personen som försvann. Även om de allra yngsta barnen inte har förståelse för att personen är borta för alltid så kan deras kropp känna att något saknas eftersom de ända från den absolut första början lär sig känna igen doft, röst och rytm av dem allra närmaste människorna.

Vidare menar författaren menar att barnen som är mellan 3-5 år har visserligen större uppfattning om vad som skett och kan på ett annat sätt delta i att sörja och medvetet sakna. Men för dessa barn kan döden uppfattas som någonting tillfälligt och tanken finns där att allting kan bli som förr. Vid femårsåldern blir ett barns tankar mer likt en vuxens och de uppfattas som en linje, dåtid, nutid och framtiden. Verklighetens gränser tar mer plats från barnets fantasi. Efter sjuårsåldern kommer allt mer insikten om att döden är oåterkallelig, för ett barn kan dessa insikter vara skrämmande och barnen blir allt mer oroliga att de skall förlora någon anhörig. I denna ålder är det inte ovanligt att barn ser döden som en person som de blir rädda för att de kan komma och ta dem.

Enligt Andersson så ser barnen på döden som en tillfällighet och att den döda kommer tillbaka efter en tid och även om det handlar om att som vuxen vara saklig och ge information så måste man ha i åtanke att barnen ser döden utifrån sin bild av världen och att den tolkar annorlunda än en vuxen.

Sorgreaktioner

Dyregrov (2010) förklarar att ordet trauma och katastrof ofta förknippas med plötsliga och oerhört svåra situationer. Trauma kan även innefatta stora psykiska prövningar. Författaren skriver om uttrycket ”psykisk trauma” där det ofta handlar om stora och svåra händelser som innebär att barn eller ungdomar utsätts för en påfrestning som påverkas psykiskt av situationen. Det handlar inte alltid om att barnet är offer för händelsen för att de skall bli traumatiserade, att bevittna någon annans död eller se svåra skador kan påverka barnet eller ungdomen på ett traumatiskt sätt. Vad som är traumatiskt för barn är självklart individuellt och handlar om allt ifrån utveckling till tidigare erfarenheter. Om ett barn inte är förberett för ett sjukhusbesök eller operation kan det för barnet vara en traumatisk händelse att genomgå medan ett barn som fått det berättat för sig hur de skall gå till kan bemöta det på ett annat sätt. Det handlar alltså inte alltid om hur situationen ser ut utan det handlar om hur barnen uppfattar och tolkar

situationen som kan påverka om den upplevs som traumatisk eller inte. För att barnen skall komma ur traumat och undvika ett långvarigt problem kan det räcka med en trygg omgivning så som en bra livssituation, resurser för barnet och en omgivning som förstår vad som har hänt och kan hjälpa barnet framåt.

Ärlighet

Dyregrov (2010) lyfter fram det faktum att barn förstår mer än vad vuxna tror. Författaren tar upp exempel med att om en vuxen vet att en förälder har avlidit men inte säger det till barnet så kan barnet ändå förstå det eftersom barn är duktiga på att förstå icke-verbala budskap. Alltså är det viktigt med tydlig information till barn när något traumatiskt har hänt för att undvika missförstånd och för att barnen inte skall tappa sitt förtroende till sjukhuspersonal och vuxna. Chesterson (2011) anser att det handlar om barnets ålder och mognad om hur man väljer att berätta och ta upp ett dödsfall. Sen att man som vuxen skall säga sanningen så enkel och konkret som möjligt. När det handlar om yngre barn så är det viktigt att ha med få detaljer och sanningsenligt. Det är viktigt att allting berättas på en och samma gång så att barnet inte känner sig lurat och får höra värre versioner av händelsen för varje gång den berättas.

Enligt Sveriges begravningsbyråers förbund (2009) så skall man berätta för barnen på förskolan med deras ord när man samtalar om dödsfall och man skall undvika att använda begreppen somna in och gått bort då det kan påverka barn på det sätt att de blir rädda när någon människa går bort en stund eller rädda för att sova.

Chesterson (2011) menar att man som vuxen skall vara tydlig att berätta om det rör sig om allvarliga sjukdomar om någon i barnets omgivning drabbas eller avlider. Att undvika att barnen relaterar vanliga sjukdomar till död då vi alla blir sjuka någon gång ibland. När närstående till barn är allvarligt sjuk eller döende av någon allvarlig sjukdom så som cancer skall barnen veta vad det innebär och hur farlig sjukdomen kan vara, så det inte skall bli en chock om de senare avlider. Författaren menar att barn skall ha tydlig information så tidigt som möjligt för att undvika att barnet blir besviken om de inte hinner berätta allting för den människan. Dyregrov (2007) menar att barn är vetgiriga, de både vill och är i behov av sannerliga berättelser. Det handlar ofta om att vuxna underskattar barnens förmåga att hantera svåra situationer, barn har ett relativt bra sätt att möta döden på ett öppet sätt. Om man väljer att inte delge sanningen kan det komma fram från andra människor i barnens omgivning.

Bemötande

Enligt Björklund & Gyllenswärd (2009) så kan sörjande känna sig kränkta och inte kunna hantera sin sorgebearbetning om de inte får möjlighet att utöva sin sorg eller inte bli bemötta utifrån sin sorg. Det kan förekomma kommentarer från omgivningen om hur man skall och bör sörja och det kan påverka en person i sorg på ett negativt sätt.

Chesterson (2011) hänvisar till att ibland kan det uppstå att elever upplever bemötandet från skolpersonal som oerhört skilda sätt, att vissa är oförstående och hårda medan andra är tillmötesgående och varma. Det är att föredra att barnet får vetskapen om att en vuxen person som de kan vända sig till om det är i behov av det. Det finns barn som inte vill prata om vad som skett och bör då få välja själv om de vill delge någonting. Barnen vill bli bemötta som vanligt. Andersson (1995) menar att oberoende av ålder på barnen som går igenom någonting traumatiskt så är det i behov av en trygg vuxen som kan vara

närvarande i stunden gentemot barnet. De personer barnen känner och är trygga med är viktigaste då. De kan inte ersättas av någon som kanske har mer utbildning i ämnet. ”Människor som varit viktiga för barnet innan förlusten är de som har störst förutsättningar att stödja dem i svåra situationer.” (s.26)

Björklund & Gyllenswärd (2009) anser att yngre barn inte har mognaden att förstå exakt vad som sker vid ett dödsfall. All oro och vilka konsekvenser ett dödsfall det ger. Om barnet förlorar en nära anhörig kan barnet bli rädd att de skall förlora ytterligare en person i deras närhet. Världen har blivit osäker för det lilla barnet. Barnet är då i stort behov av stöd för att kunna hantera sorgen och bearbetningen utifrån dess ålder. Barn skall inte uteslutas från sorgen utan de skall delta men de är i behov av stöd utifrån då föräldrarna inte orkar möta barnets frågor och sorg.

Känslor

Chesterson (2011) hävdar att det är noga som vuxen att berätta varför man är ledsen när det har hänt någonting traumatiskt. Barn kan annars uppleva det jobbigt och svårt när föräldrar gråter. Att föräldern inger hopp till barnet att det blir lättare framöver, fast sorgen är svår i början.

Det kan enligt Ekelund & Dahlöf (2009) vara jobbigt att inse att det finns barn som mister nära anhöriga. Att visa känslor när det sker är enligt författarna okej, men bara om man som pedagog inte gråter för mycket. Det kan utifrån barnen upplevas som jobbigt och lite läskigt. Det är viktigt att man är professionell och om det blir för mycket är det bättre att låta någon annan ta över. Huvudsaken är att det alltid skall finnas någon vuxen som stöd för barnet.

Begravning

Andersson (1995) hävdar att barnet kan påverkas positivt om de deltar i ritualer så som begravning för att överklighetskänslorna minskar. Även fantasierna eftersom barnet får en förståelse om vad som sker. Det kan enligt författaren vara bra om det finns människor i barnets omgivning som kan möta frågor och funderingar om föräldern själv inte orkar möta de jämt. Utifrån Chesterson (2011) kan det vara bra att under en begravning ha en person med sig som barnet känner väl som kan sitta vid barnet och eventuellt ta ut det från rummet om de inte vill delta. Detta skall vara en person som inte har samma behov av att sörja just på plats utan kan fokusera på barnet under akten. Det är viktigt att barnen får delta under begravningen för att de kan förstå mer än vad vuxna tror. Ofta kan barn känna in sig på att det är en spänd situation även om de inte förstår helheten. Det är även viktigt att barnen får delta för att de i efterhand säkerligen kommer att fråga om de var med.

Att återkomma till förskolan

Enligt Ekelund & Dahlöf (2009) är personalen inom förskolan en viktig del för en familj där någon blir allvarligt sjuk eller avlider. Förskolan är ett återkommande inslag i familjens liv och det är okej för barnen att finna tröst hos en pedagog samtidigt som det kan vara bra för barnen att återkomma till vardagen. Det är familjen som får delge förskolan hur och vad som bör sägas inom verksamheten när någon blivit sjuk eller avlidit. Som pedagog får man inte vara drivande och försöka få familjen att berätta mer än vad de vill. Författarna lyfter fram att det kan vara nödvändigt för föräldrar att samtala under/efter ett dödsfall men personalen inom förskolan har inte alltid tillgång till att bemöta detta på förskolan. Det är trots allt barnens behov som är viktigaste i

pedagogens arbete. Men det kan vara ett bra stöd för föräldrarna att man som pedagog berättar för föräldrarna hur dagen har varit, hur barnet har reagerat och mått. Har man som förälder gått igenom en kris och inte riktigt kan hantera vardagen ännu kan det vara betryggande att se och höra att någon annan vuxen tar sig an barnet.

Foster (1990) hänvisar till att ofta kan föräldrar vara sjukskrivna efter dödsfallet medan barnen ofta är tillbaka till skolan och förskolan relativt fort. Det är därför bra enligt författaren att som barnens lärare ta kontakt med familjen och eventuellt besöker dem för att ta reda på hur de mår och hur man som lärare på bästa sätt kan hjälpa barnet när de återkommer till gruppen. Frågorna man väljer att ställa skall ställas med stor försiktighet och lugn. För många som är i sorg kan det vara befriande att samtala om det svåra som skett och det är ofta värdefullt för föräldrarna att ha någon som är villig att hjälpa och stödja barnet i sådana situationer. Även att lärare åker hem till den drabbade familjen och träffar barnet blir en trygghet då barnen vet vad föräldrarna har delgivit till läraren och att barnet då inte känner sig tvingad att berätta om allt som sker hemma.

1.4 Syfte

Syftet är att belysa arbetet med barn i sorg inom förskolan genom att ta del av begravningsentreprenör, präst, förskollärare samt anhörigas erfarenheter och kunskaper.

1.5 Frågeställningar

Vilka hinder kan man, utifrån informanterna, som förskollärare möta när det handlar om att samtala om döden med barn?

Vart tar yrkesgrupperna hjälp och stöd om de behöver?

Vilka strategier används för att hantera sorgearbete enligt informanterna?

2. Metod

2.1 Urval

De personer som intervjuades var:

- Professionella som arbetar med människor i sorg på något sätt, i detta fall präst samt en begravningsentreprenör.
- Förskollärare som har mött sorg och dödsfall i verksamheten
- Människor som på något sätt själva är drabbade av sorg och dödsfall.

Urvalet baserades på fruktbarhetsprincipen, där det framgår att det finns en viss insikt om vad personerna har för intressen och kunskap (Rosenqvist & Andréén 2006). Undersökningen innehåller sex stycken informanter uppdelat på tre förskollärare, en präst, begravningsentreprenör samt en anhörig.

2.2 Insamlingsmetod

Insamlingsmetoden är intervjuer. Rosenqvist & Andréén (2006) hänvisar till att om man är intresserad av att ta reda på hur människor tänker och vilka åsikter de har så är det bäst att använda sig utav intervjuer. Enkäter valdes bort för att min uppfattning var att det skulle underlätta att ha möjlighet att få samtala med personerna samt ha förutsättningarna till att ställa följdfrågor. Utifrån kategorierna av informanter gjorde jag två olika frågeformulär. Ett som jag använde mig av till yrkesgrupperna, så som prästen, begravningsentreprenören samt förskollärarna med frågor som handlar mycket om bemötande, saker man kan göra respektive undvika och hur de själva kan hantera sorgen. När det handlar om frågeställningarna till anhöriga så utformades frågorna utifrån syftet att lyfta fram deras erfarenheter och upplevelser om hur de blev bemötta i samband med sin sorg.

2.3 Procedur

Kontakten med informanterna togs via telefon i största möjliga mån för att personligen förklara vad mitt arbete gick ut på, förklara kort om varför jag var intresserad av att samtala med dem samt avtalade en tid och plats. Trost (2010) förklarar att intervjun skall se på en plats där man kan genomföra en intervju ostört och jag ansåg att i de flesta fallen var på informantens arbete som var de bästa platserna för detta. Några av de informanter jag har tagit kontakt med har jag tidigare samtalat med och förklarat mitt ämne och bett om att få återkomma när det blev dags för intervjuer. Eftersom jag kontakta personerna via telefon så valde jag att ge mitt missiv samt frågeställningar till personen innan intervjun började för att allting praktiskt skulle framgå. Rosenqvist & Andréén (2006) menar att det kan vara till fördel att ge ut frågorna innan intervjun så att informanten får tid att läsa igenom frågorna och fundera lite på vilka svar de vill ge. Under intervjuerna har jag till största del fört anteckningar samt haft diktafon som stöd för att kunna gå tillbaka för att säkerhetskälla att all information är korrekt. Efter varje intervju sammanställdes informationen och renskrevs utifrån frågorna som hade ställts och när samtliga intervjuer var färdiga sammanställdes alla svaren under olika kategorier som kommit fram.

2.4 Etiskt övervägande

God forskningssed (2011) tar upp fyra aspekter som innehåller: Sekretess, tystnadsplikt, anonymitet samt konfidentiellt. Utifrån Trost (2010) tas anonymitet upp så att det varken framgår namn eller några andra personliga uppgifter i den slutgiltiga uppsatsen vilket jag har varit tydlig med i missivet att alla personliga uppgifter skall skyddas. Konfidentiellt handlar om att ingenting av det som sägs skall föras vidare, att ingenting av det som sägs skall kunna spåras till en viss person samt att jag har varit tydlig med att jag har tystnadsplikt gentemot de personer jag har samtalat med om något personlig kommit fram under intervjun.

3. Resultat

I resultatet är informanternas svar sammanfattade och sammansatta under rubriker och de rubrikerna är Första mötet med den i sorg samt med barngruppen, Tydlighet, Föräldrakontakten, Stöd och hjälp samt Begravningar.

Första mötet med den i sorg samt med barngruppen

”Det går inte att göra rätt, men du kan vara rätt.” Prästen berättade att man inte alltid ska försöka trösta personen som är i sorg utan försök att bara finnas till hands. Visa att du finns där för dem. Om det är någonting du vill säga till någon i sorg, tänk på om det verkligen är någonting viktigt i situationen, annars säg det inte. ”Strunta i första frågan, för den säger du bara för din egen skull.” Prästen ansåg att det första du säger till en människa i sorg, är för att du försöker trösta dig själv. Det är ofta så att man inte står ut att se en annan människa så ledsen. I det läget måste man inse att det inte går att trösta eftersom personen är i svår sorg och att det gör väldigt ont i denna person. Då är det bättre att ge din närvaro, visa att du bryr dig, men prata inte i onödan. Ofta handlar det om att inte tänka så mycket utan bara agera. Använd hjärtat och försök inte hitta på undanflykter till de vuxna så som ”Du kan få ett barn till..” ”Du som är så ung kan hitta en ny kille”. En av pedagogerna ansåg att det är viktigt att visa att man finns där samt att man vet vad som har hänt, att förståelsen finns om det uppstår reaktioner.

Samtliga som har deltagit har poängterat att det är viktigt att lyssna och vara lyhörd när det handlar om att möta människor som är i sorg. Även att möta människorna där de är just för tillfället. Flera av informanterna lade fram att det är viktigt att barnen får veta vad som skett när en människa har dött, men att det handlar om att lägga nivån på förklaringarna då barnen förstår och inte krångla till det allt för mycket. En av informanterna berättade att de hade formulerat svaren rakare ju äldre barnen blir, tydliga svar men ändå inte allt. Sanningen måste upp igen när barnen frågar och då blir det jobbigt att återigen bearbeta.

En av förskollärarna ansåg att det var viktigt att själv visa känslor inför barnen, att våga gråta när det blir för jobbigt. För förskolläraren är det viktigt att man bygger upp en bra relation till barnen redan när de är små och får genom det en trygghet gentemot varandra, att barnet då vet hur den vuxna reagerar i de flesta lägen och kan vara trygga med det. Samtidigt poängterade en annan förskollärare att; ”Barns sorg är randig, de måste få vara både väldigt ledsen och även väldigt glada”. Att man inte glömmer bort att även om barnen gått igenom någonting svårt kan de vara glada och skratta ibland.

När en av förskollärarna skulle berätta för barnen att en person i förskolans omgivning hade dött så samtalade denne med familjen och kom fram till hur de skulle framföra till barnen. Ett dilemma som förskolläraren upplevde var hur de övriga familjerna skulle vilja berätta för sina barn om händelsen och de övervägde länge om hur de skulle gå tillväga. Samtliga pedagoger berättade samma version för barn i barngruppen. Förskolläraren tände först ett ljus i mitten av ringen, sedan började hon berätta för barnen att någonting hemskt hade hänt, att de hade skett en olycka och vad den innebar för den berörda familjen. Tydlig fakta. Barnen reagerade med mycket frågor och funderingar och framför allt fanns det empati för familjen som värmdes förskollärarens hjärta. Barnen började med att det var mycket synd om familjen och kom fram till att de skulle rita teckningar för det kunde familjen behöva. Förskolläraren berättade sedan till

föräldrarna till samtliga barn om hur de hade gått tillväga och sagt att det var utifrån den berörda familjens vilja

Det handlar enligt prästen om att hitta sina egna redskap för att hantera sin yrkesuppgift, ”en gitarrist uppträder aldrig utan att ha stämt gitarren och en sångerska går inte upp på scen innan hon har sjungit upp. Är ditt jobb mindre viktigt?” Prästen fortsatte med att förklara att det handlar om att ha sin egen kropp i balans när man möter människor i sorg. Samt att det är relevant att hitta sina egna knep att klara av sin yrkesuppgift, oavsett om det handlar om sorgehantering eller inte. Det handlar om att vara trygg i sin kropp och att vara delaktig och medveten om vad som sker runtomkring. Man skall aldrig benämna ett dödsfall som att någon har somnat in eller gått bort, flera av informanterna poängterade hur viktigt det är att säga att någon har dött istället för att säga något av de ovanstående uttrycken. Att säga att någon somnat in eller gått bort kan relatera i att barn blir rädda för att somna samt att de blir rädda om någon av föräldrarna ”går bort” en stund.

Tydlighet

Prästen berättade att barn, ungdomar och människor i utsatta lägen märker om det inte är äkta och att man ljuger, därför är det viktigt att vara ärlig. Utifrån barnens sorg så måste man se vad barnet vill och arbeta utifrån det. Ligg alltid ett steg bakom och berätta saker först när barnen frågar.

En av förskollärarna berättade att de i arbetsgruppen ansåg att barnen skall få veta vad som sker men inte allt i samband med sjukdom och död. De hade pratat om cancer med barnen eftersom det fanns en förälder i gruppen som var drabbad, men de hade av privata skäl valt att inte namnge sjukdomen som cancer utan de valde istället för att kalla sjukdomen för ”dum farlig sjukdom”. Sedan var de tydliga med att berätta för barnen att de människor som dött av sjukdom var mycket sjuka och att doktorn hade försökt laga/bota människan men att de till slut inte gick längre. När de pratade med barnen om döden så kom flera barn på att de hade djur som dött och då kunde barnen förstå vad döden innebär på ett annat sätt. Ovanstående förskollärare berättade även att de använder ordet kanske eftersom man själv inte vet. I alla fall när de talade med barnen om hur personer som dött kommit upp till himlen. ”Ja han kanske kom upp på så vis” ”Ja han kanske har det så nu” Utifrån det så hittade barnen på egna lösningar på hur personen som dött kommit upp till himlen.

Prästen var inne på samma spår här, ger man barn tydlig information så skaffar de sig egna sätt att klara av sorgen. Så får de som ovanstående egna tankar och idéer om hur man kommer upp till himlen när man dör. Det finns inget korrekt svar på den frågan, men det går alltid att prata med barnen om deras tankar och funderingar för vuxna kan inte säga hur det egentligen är för vi vet inte heller. Det handlar om att se och bekräfta barnens känslor.

Samtliga informanter ansåg att det är viktigt att inte glömma bort personen som har avlidit. Att minnas, fortsätta prata om personen och se på fotografier. Samtliga förskollärare ansåg att det kan vara bra för barnen att återkomma till barngruppen. Dels för att komma tillbaka till vardagen men också för att komma ifrån den värsta sorgen hemma. En av förskollärarna berättade att de samtalade mycket om döden i barngruppen, de pratade om andra människor och djur som också var döda, tänkte ljus för de avlidna och fortsatte att göra det lång tid efter de aktuella dödsfallen.

Begravningsentreprenören påpekade att det är relevant att barn skall veta att det finns hjälp att få och att man som vuxen i barnens omgivning ser till att det finns hjälp att bistå långt efter dödsfallet. En av förskollärarna berättade att när man känner barnen bra och har redan från när barnen är nya på förskolan börjat bygga upp en relation och en tillit så finns redan en trygghet mellan barn och pedagog. Händer det då någonting traumatiskt så finns pedagogerna som en självklar trygghet i barnens liv. Att få vara både ledsen och glad efter ett dödsfall ansåg en annan förskollärare var viktigt. Barns sorg är randig och med det menas att ena stunden är man ledsen och stunden efter glad. Man måste acceptera det och aldrig påstå eller hävda hur man skall sörja. Att låta barnen agera, reagera och vara arg är också enligt flera förskollärare viktigt. Barnen måste få visa sina känslor och vara arga efter att de har mist någon och de är då viktigt att man som förskollärare är tydlig med att berätta för de andra barnen om varför barnet reagerar som de gör och vad som har hänt.

Föräldrakontakten

En av förskollärarna berättade att när deras verksamhet nyligen var drabbad av dödsfall så var de noga med att fråga de berörda föräldrarna om vad de berättade för barnen hemma. I detta fall så tog dem reda på vad föräldrarna berättade om vart den avlidna personen hamnade och i dessa fall var det himlen och den avlidna blev en ängel. Detta gjordes för att pedagogerna inte skulle säga olika saker, för att inte förvirra barnen.

Den anhöriga vill framföra att det är tacksamt som förälder att förskolan tar kontakt efter ett dödsfall, att pedagogerna ringer, skickar brev och verkligen ser till att familjen vet att man finns här för dem. Att komma hem och besöka var också en sak som den anhöriga ville lyfta fram. Det är bra för familjen att möta pedagogen på deras trygga plats. Allting skall ske på familjens villkor och det kan vara bra att som pedagog erbjuda att finnas som stöd och fråga om de vill ha besök och i så fall fråga vilken pedagog de känner sig tryggast med. En av förskollärarna berättade att hon både ringde och besökte familjen efter dödsfallet och hon upplevde det som att det var uppskattat av familjen samt att det blev ett litet avbrott i den värsta sorgen.

Genom intervjuerna har det kommit fram att ibland måste drabbade personerna ta tag i trådarna för att få hjälp själva och det är inte alltid personerna orkar. Därför är det viktigt att som utomstående vara beredd på att sorgearbetet kan ta lång tid. För en drabbad familj finns sorgen alltid kvar medan den bleknar för omgivningen.

Stöd och hjälp

Några av informanterna var osäkra vart de kan vända sig men gav ändå förslag på att de kunde ta hjälp av andra avdelningar, präster och andra insatser så som psykologer och kuratorer. En av förskollärarna jag samtalade med som har upplevt ett nära dödsfall inom barngruppen hade fått tips om att ta kontakt med en psykolog samt att en präst närvarande i samband med dödsfallen. Men förskolläraren ansåg att de hade mest hjälp av varandra i personalen, föräldragruppen samt alla barnen att komma vidare eftersom de ansåg sig ha en trygghet och förståelse hos varandra. Även begravningsentreprenören delgav att om det blev jobbiga situationer inom arbetet så var det bästa att samtala med varandra i arbetsgruppen eftersom i den gruppen så vet alla vad man går igenom och på vilka sätt man kan komma vidare. Sedan finns det ytterligare hjälp att få i form av präster, diakoner, psykologer om det behövs. Prästen berättade att man som förskollärare alltid kan vända sig till kyrkan om man är i behov av hjälp och stöd. En annan av förskollärare vet att det finns personer att ringa om sorgen inte går att hantera. På området där förskolläraren är aktiv finns en lista på personer i både

krisgrupp och andra bra insatser vid behov som gäller över fler förskolor och även en grundskola. Men de har även ett system på förskolan där pedagogerna kan byta av varandra om det blir allt för jobbigt, att kunna få gå undan och samtala i arbetsgruppen vid behov och att det finns andra pedagoger som hoppar in och byter av.

Begravningar

Begravningsentreprenören berättade att varje gång det kom in föräldrar till begravningsbyrån som hade yngre barn, la dem fram att det kan underlätta under begravningen av en nära anhöriga om det finns en representant från förskolan med. Dels för att vara ett stöd just under ritualen men även i efterhand då det kan uppstå frågor och reaktioner från barnen. Naturligtvis så måste föräldrarna bestämma om det är någonting som de känner sig bekväma med, men begravningsentreprenören som jag samtalade med la alltid upp det som förslag. Är man på plats så förstår man bättre vad som sker efteråt i form av reaktioner och frågor. Även om det inte ingår i yrkesuppgiften kan det enligt begravningsentreprenören vara ett stöd för både föräldrar och barn.

En av de förskollärarna som deltagit som informant har varit med som pedagog vid en begravning. Förskolläraren blev tillfrågad och ansåg att det var ett bra stöd för både föräldrar och barn då förskolläraren kunde möta upp barnen när sorgen blev för svår för föräldrarna samt att finnas för barnet under begravningen och efter på förskolan för att möta frågor och funderingar. Hon kom dit innan dem övriga och kunde då möta upp familjen när de kom till begravningen och fokusera på sin uppgift.

Sammanfattning

Under denna rubrik sammanfattas vad som framkommit utifrån resultatet med hänsyn till frågeställningarna.

Vilka hinder kan man som förskollärare möta när det handlar om att samtala om döden med barn?

Ifrån vad informanterna har delgivit så framkommer det inte några speciella hinder i arbetet med att möta barn i sorg utan det handlar främst om att om man känner sig trygg i sin yrkesroll samt vet om hur barnen fungerar. Att möta barnen med ett respektingivande bemötande samt att alltid vara ärlig gentemot barnet om vad som har hänt. Att inte omskriva döden som att somna in eller gått bort då det kan skrämna upp barnen.

Vart tar yrkesgrupperna hjälp och stöd om de behöver?

Utifrån resultatet så framkommer det olika förslag på vart de kan vända sig om de skulle finnas behov. Några förslag som förskollärarna tog upp var att de kan vända sig till präster, psykolog samt den egna arbetsgruppen. Begravningsentreprenören la fram diakoner, präster och psykologer som de kan ta stöd av vid behov. Utifrån prästen så kan man alltid vända sig till kyrkan om man behöver stöd. En förskollärare samt begravningsentreprenören vände sig helst till den egna arbetsgruppen om det blev för mycket för att där vet de att de finns en förståelse samt kunskap om vad som har hänt.

Vilka strategier används för att hantera sorgearbete?

Enligt informanterna och främst förskollärarna så framkommer det att det är till fördel för barnen att återkomma till vardagen i förskolan relativt fort då det kan ge en känsla av normalitet efter ett dödsfall. Även om det är viktigt att barnen skall få vara ledsna är det likaså betydelsefullt att barnen får skratta och ha roligt. Det som har framkommit i

resultatet är att det handlar mycket om bemötandet när man möter människor som är i sorg. Det handlar inte alltid om vad som sägs utan mer att det finns personer i närvaron till de barn och vuxna som är i stor sorg. Det kan räcka med att visa att man bryr sig.

4. Diskussion

4.1 Resultatdiskussion

Utifrån vad som framkommit i resultatet så kommer diskussionen innehålla tre olika aspekter och de tre är: Bemötande, ärlighet och normalisering. Det är de tre som sticker ut samt att det enligt informanterna är det viktigaste man bör tänka på när man möter sörjande människor.

4.1.1 Bemötandet

Dyregrov (2010) hävdar att barn som har förlorat en närstående är i stort behov av en trygg omgivning och resurser som hjälper barnet framåt igen. Enligt Gartin & Murdick (2009) så framgår det att barn som har eller haft cancer blir annorlunda bemötta i skolan, ofta på grund av rädsla och okunskap. Det är relevant enligt författarna att ha kunskap om vad barnen går igenom när det främst handlar om sjukdom. Att barnen skall få ett bra bemötande oavsett sjukdom eller om de har varit med om dödsfall inom familjen, detta enligt LpFö98 som hänvisar till att det är förskollärares ansvar att se till att varje barn får sina behov tillgodosedda och att barnen får de stöd de behöver oavsett om det är långvarigt eller tillfälligt.

Prästen tog upp det faktumet att det inte går att trösta en människa som är i sorg utan det handlar om att enbart finnas till hands, ge närvaro, visa att du bryr dig men försök att inte prata så mycket. Det som sedan kommer upp är att man aldrig skall säga saker som ”Du som är så ung kan få ett barn till” eller andra ursäkter. Björlund & Gyllenswärd (2009) tar upp att om sörjande inte blir bemötta utifrån sin sorg eller blir avvisade så kan de känna sig kränkta och att det kan påverka sorgebearbetningen. Enligt författaren kan omgivningen komma med kommentarer om hur man ska sörja och vilka reaktioner man skall visa, vilket man som anhörig kan ta hårt eftersom det ibland kan vara kritiska kommentarer. Författaren fortsätter med att människor som har mist en nära anhörig kan känna en besvikelse när människor i deras omgivning undviker kontakt eller rent av går åt ett annat håll när de möter varandra på gatan. Detta kan bero på att omgivningen inte vet hur de skall ta upp ämnet utan att sårar personen som är i sorg, men författarna påvisar att det oftast är tystnaden som sårar mest. Utifrån det jag fick ta del av prästen så handlar det som sagt mest om att se, bekräfta och bry dig. Övriga informanter delgav att det är viktigt att lyssna och finnas där. Att lägga en hand på en axel och enbart lyssna gör mycket. En av förskollärarna menar att det är kan vara skönt för en sörjande person att man som pedagog visar att man vet vad de sörjande har gått igenom och att man finns där om det behövs.

Det är bra enligt prästen att ligga ett steg efter barnet och låta de bestämma vad de vill delge och prata om. Chesterson (2011) påpekar att det inte får bli allt för mycket omtanke gentemot ett barn. Alltså författaren menar att det räcker med att barnet vet att det finns en person, som de valt som barnet själv har valt, som de kan vända sig till om det blir jobbigt. Att det inte skall förekomma pedagoger som uppmärksammar barnets livssituation för mycket då det kan upplevas jobbigt för barnet. Vetskapen om vad som har skett skall framgå till samtliga i barnets omgivning, men barn vill ofta att det skall vara som vanligt när de kommer tillbaka till vardagen och de barn som är drabbad behöver få bestämma själv vad de vill delge. Att respektera att barnen kanske inte vill

prata om det överhuvudtaget. En förskollärare berättade att ”Barns sorg är randig, de måste få vara både väldigt ledsen och även väldigt glada”. Då kan det vara skönt att komma tillbaka till vardagen på förskolan till kompisarna och förskollärarna där nästan allting är som vanligt. Det är dock viktigt att acceptera att barn är glada fast än de har förlorat en nära anhörig, aldrig påpeka på vilket sätt man bör sörja eller uppmärksamma att barnet inte är ledsen fast en nära anhörig har avlidit.

4.1.2 Ärlighet

Prästen tar upp att barn, ungdomar och människor i det utsatta läget känner på sig att man ljuger. Dyregrov (2010) hänvisar till att barn är väldigt duktiga på att förstå kroppsspråk. Även fast det inte används ord kan budskapet framgå. ”Att inte säga något betyder att vi samtidigt säger något utan ord men med mimik, tonfall, kroppsställning eller genom vår frenetiska aktivitet och vårt undvikande beteende.” (s103)

Dyregrov (2007) anser att barn skall veta vad som sker när någon dött, de behöver och vill veta sanningen. Att förklara död och sjukdomar öppet gör att man som vuxen undviker att skapa missförstånd och ångest hos barnen. Enligt författaren så handlar det ofta om vuxnas rädsla att man tror att barnen inte klarar av att höra hemska saker eller att vuxna inte anser att barnen ska veta sådana saker. Men oftast hanterar barn sådana saker på ett bra sätt och det är vuxnas underskattning av barnens förmåga som gör att de blir problem. Flera informanter hävdar att barn skall veta saker som sker vid ett dödsfall, men på deras nivå och med deras ord. Några informanter hävdar på att barn skall veta men kanske inte alla detaljer. Det är dock viktigt att aldrig ljuga för barn utan istället får man hitta sätt att förklara när barnen frågar. Huvudsaken är att man är tydlig, ärlig och inte krånglar till det. Chesterson (2011) menar också att det skall handla om vilken ålder och mognad barnet har uppnått när man väljer att förklara hur ett dödsfall gått till. Att förklaringen skall vara tydlig, enkel och innehålla sanningsenlig information. Det skall alltså framgå vad som har skett så att barnet inte känner sig lurat och får höra värre versioner av händelsen ju äldre de blir. Att ge barn en förståelse om vad döden innebär är enligt Barrera, Alam, D’Agostino, Nicholas & Schneiderman (2013) viktigt då det kan hjälpa barnen att uttrycka sin sorg samt att normaliseringen tillbaka till det vanliga livet kan gå smidigare. Även om det framkommer att man skall vara ärlig och barn skall veta allt så är det för mig intressant att en av förskollärarna valde i sitt arbete med barnen att inte namnge sjukdomen som ordet cancer utan valde istället ”dum farlig sjukdom”. Tanken var där att det fanns barn som inte skulle förknippa död med cancer eftersom det fanns andra drabbade i barnens omgivning och det är även som Chesterson (2011) hävdar, att man som vuxen ska vara noga med att poängtera att det rör sig om en allvarlig sjukdom när någon dör av t ex cancer. Detta för att barnen inte skall förknippa död med vanliga sjukdomar som man får men sedan blir friska igen. I efterhand när barnen blir äldre finns det behov av att förklara mera ingående men författaren hävdar att små barn enbart behöver tryggheten av att inte alla sjukdomar leder till död.

Somna in och gått bort

Eftersom barn tar allting bokstavligt kan det vara förödande att säga att en person har somnat in eller gått bort. Risken finns att barnen då blir oroliga när en förälder går bort en stund eller att barnet kan bli rädd för att somna eftersom barnen kan tolka det som att det är farligt eftersom människan som dog gick bort eller somnade in. Det är viktigt att ge barnen informationen om ett dödsfall på deras språk och ingenting annat.

(Sveriges begravningsbyråers förbund 2009) Att säga att en person har somnat in eller gått bort har samtliga informanter berört, det kan det bli negativt för de barn som är i sorg efter en förlust att höra att personen gått bort, det kan resultera i att barnen blir rädda när en annan i barnets närvaro går bort en stund eller så kan det påverka barnet sömn.

Känslor och förklaringar

En av förskollärarna ansåg det viktigt att barn skall se vuxnas reaktioner, att våga visa känslor och gråta när det är jobbigt. För förskolläraren berättade om hur viktigt det är att man som pedagog bygger upp en bra relation och tillit till de barn man har i guppen så barnen känner sig trygga i alla lägen. Förskolläraren ansåg att om barnet vet hur pedagogen fungerar så blir de inte rädda om förskolläraren visar någon speciell känsla. Chesterson (2011) skriver om att om barn som har mist någon nära anhörig ser sina föräldrar gråta kan det väcka svåra känslor om det aldrig har hänt förut, det är därför enligt författaren viktigt att man som vuxen berättar och lär barnen om vuxnas reaktioner och att dessa reaktioner faktiskt hjälper till i sorgearbetet. Vuxna vet att sorg går att bearbeta och att man kan komma vidare, men den uppfattningen har inte barn därför behöver de även hopp om att det i efterhand blir lättare att tänka på annat än enbart sorgen. Ekelund & Dahlöf (2009) skriver dock att man måste tänka på sin professionellitet när man gråter, att man inte gråter för mycket. Det kan resultera i att barnen blir rädda och tappar förtroendet för den vuxna. Det handlar om att man i arbetsgruppen skall vara förberedd på att hantera ett dödsfall och i samband med det ta reda på vilka i personalen som kan tänka sig att möta de berörda barnen. Enligt Andersson (1995) så behöver barn som är utsatta för någon form av kris ha sina trygga människor som de litar på närmast sig. Det spelar ingen roll hur många utbildad sorgearbetare det finns i omgivningen, utan det är barnens personliga relationer till människor i deras omgivning som är viktigast. De människor som var betydelsefulla innan förlusten är ännu viktigare efter.

4.1.3 Normalisering

Att mista en viktig anhörig som barn kan få följder då barnet inte har mognaden och förståelsen att inse vad som egentligen har skett. Barnet är då i stort behov av stöd från omgivningen för att hitta medel att hantera sorgen. För de allra yngsta barnen kan ett dödsfall inom familjen göra barnen rädda och osäkra, det kan även innebära att de blir ängsliga att fler familjemedlemmar eller de själva ska dö. Ofta kan de vuxna i barnens familj ha svårt att engagera sig på barnet på grund av deras egen sorg, det är då tacksamt att andra vuxna i barnens omgivning kan ge barnet hjälp (Björklund & Gyllenswärd 2009). Barnet kan då, som flera av förskollärarna säger, må bra av att återkomma till förskolan och få känslan av en ”normalitet”. Ekelund och Dahlöf (2009) hänvisar till att förskolan är en viktig del när någon i familjen blir sjuk eller avlider, att förskolan är ett regelbundet inslag i de yngsta barnens liv och att det är bra för barnen att återkomma till barngruppen. Där får barnet en slags vila då hemmet kan vara helt förändrat och föräldrarna i svår sorg.

Kontakten med föräldrar

Foster (1990) tar upp det faktum att föräldrar ofta kan vara sjukskriva ett tag efter dödsfallet medan barnen ofta återkommer till förskolan förhållandevis fort. Eftersom familjen har gått igenom någonting svårt kan det vara bra att som förskollärare ge förslag på att man kan komma hem och möta upp familjen på en plats där de känner sig

trygga. Att ställa frågor med stor försiktighet om hur de mår och hur de i förskolan kan hjälpa barnen på bästa sätt att komma vidare. Det kan vara skönt för människor som är i sorg att prata om de svåra som skett och ofta kan det vara skönt för föräldrarna att veta att någon tar sig an barnet. En av de anhöriga delgav att det är bra om förskollärare tar kontakt med familjen efter ett dödsfall, skickar brev, ringer eller kommer på besök. Att förskolans personal visar att de finns där och att kontakten hålls i långt efteråt. Det kan utifrån resultatet vara svårt för familjen att själva orka ta tag i det och då kan det enligt mina uppfattningar hjälpa om förskolan tar den första kontakten efter en svår händelse.

Samtidigt hänvisar Ekelund och Dahlöf (2009) till att det är viktigt att som pedagog inte vara pådrivande i en situation där en familj har varit med om ett dödsfall utan det handlar om att ge ett respektgivande bemötande och låta familjen delge vad de vill skall sägas inom verksamheten, till barn och föräldrar. Två av pedagogerna var tydliga med att allting som skulle framföras i barngruppen respektive föräldragruppen skulle gå igenom den berörda familjen och enligt pedagogerna så var det den viljan som framgick i verksamheten sedan. Även att det utifrån resultatet visade sig att den ena pedagogen hade vissa svårigheter att komma fram till vad som skulle sägas så ansåg de att viljan från familjen som avgjorde. Enligt LpFö98 så är det en av förskolans riktlinjer att visa respekt gentemot föräldrarna och utifrån det utveckla en bra relation mellan familjen och förskolan.

En aspekt som kom fram från resultatet var att begravningsentreprenören alltid lade fram till föräldrarna med yngre barn att det var bra om en pedagog deltog under begravningen som ett stöd för barnen. Utifrån Andersson (1995) så kan barnet påverkas positivt om de deltar i ritualer så som begravningar då överklighetskänslor samt fantasier kan minskas. När barnen deltar vid begravningen så får de vuxna och barnen sedan någonting att samtala om i det svåra. Författaren lyfter även att om man som vuxen inte har ork att möta barnens frågor och sorg bör man se till att det finns andra vuxna i barnens omgivning som kan ta frågorna för att avlasta. Min upplevelse med detta är att det kan vara bra, som begravningsentreprenören säger, om en förskollärare deltar vid begravningen för att, i efterhand, kunna möta barnens frågor och sorg och ha en förståelse om vad barnet går igenom om man har deltagit i ritualen. Även Chesterson (2011) anser att det kan vara bra att ha med sig en person som står barnet nära under begravningen då man som förälder kan ha fullt upp med sin egen sorg. Då kan den personen som är med, som kanske inte har samma behov av att sörja på plats, sitta nära barnet och ta hand om barnet om barnet vill lämna rummet. Då kan stressen över att inte behöva bemöt barnet just då få föräldern att slappna av lite och de kan fokusera på begravningen.

Bonoti, Leoardi & Mastora (2013) skriver att barn som har upplevt dödsfall i den nära omgivningen och deltagit vid ritualer har enklare att relatera till sina egna minnen av personen och minnen från begravningen medan barn utan erfarenheter relaterar till döden som de har sett den via media. Detta upplever jag kan vara bra att ha i åtanke när man samtalar med barn om döden, att de kan ha olika erfarenheter av döden. En av förskollärarna berättade exempel att när de samtalande om döden i barngruppen så kunde flera barn relatera till andra människor och djur som hade dött och utifrån det kunde pedagogen och barnet inleda en diskussion. Det kan vara enklare att relatera till egna erfarenheter och tankar om man pratar om det i förskolan. LpFö98 menar att man skall ta upp livsfrågor och barnen skall få möjlighet att samtala om sina funderingar.

Förebyggande arbete

Några av de informanter jag har samtalat med känner sig lite osäkra på var de kan vända sig om sorgen blir svår att hantera medan vissa har delgivit att de ofta känner trygghet inom den egna arbetsgruppen alt. föräldragruppen. Medan litteraturen hävdar att det är bra att ta utomstående hjälp i förebyggande syfte när förskolan drabbas av kriser.

Andersson (1995) tar upp att alla krissituationer är olika och alla olika slags kriser har olika sätt att bli lösta på. Det finns saker man kan göra för att vara förberedd. Det kan vara bra att i arbetsgruppen ta sig tid att lära sig saker om kris. Författaren poängterar att det finns mycket litteratur på detta ämne men att det an vara bra att ta in en utomstående kursledare för att möta ämnet. Att ta in en oberoende person kan vara bra med tanke på att om man själv i arbetsgruppen ska lyfta ämnet så kan det förekomma känslor och minnen om olyckor som kan påverka samtalet men då kan den oberoende personen balansera och se till att mötet inte enbart blir om egna erfarenheter. Författaren fortsätter med att om man får rätt hjälp inför en slags kris så kan man sedan hantera situationen med hjälp av det egna arbetslaget, föreståndaren och kanske någon utomstående. Men att man känner sig relativt beredd innan händelsen.

Dyregrov (2007) lyfter också upp det faktum att det är att föredra att man som förskollärare har en viss förkunskap om sorgehantering eftersom förskolor berörs om det sker ett dödsfall i omgivningen. Enligt författaren fungerar det bättre att ta sig igenom krishändelser om det finns någon form av förberedelser. Ett fåtal av exempel är att det kan vara bra att arbetslaget går någon form av kurs om ämnet samt att det kan vara bra om några ur förskolans personal får fördjupa kunskaperna om ämnet och fungera som en slags resurs vid eventuella händelser. Att ha litteratur i anslutning till personalen för att snabbt kunna ta reda på mer kunskaper. Se till att ha uppdaterad hanteringsplan som berör både dödsfall samt andra slags kriser.

4.2 Slutsats

I början av min studie så ansåg jag att det fanns svårigheter att veta hur man som blivande förskollärare skall gå till väga när man samtalar om döden med barn samt hur man skall möta barn och vuxna i sorg. Efter genomförda intervjuer med förskollärare, präst, begravningsentreprenör och anhöriga så är min uppfattning att ämnet sorg bör uppmärksammas mera inom förskolans verksamhet. I studien har det förekommit flera människor som vill delge sina historier så enligt min uppfattning så finns det människor vill prata om det svåra de gått igenom bara man som utomstående vågar möta sorgen. Samt att se till att det finns kunskaper om ämnet inom förskolan. Utifrån det är min uppfattning att det skulle underlätta att möta människor i sorg om det fanns någon form av kunskaper att möta människor i sorg och kris inom lärarutbildningen.

Ur vad som har framkommit i resultatet så visar det sig att barn inte alltid vill eller visar så mycket av sin sorg och att det handlar om att acceptera. Det är även viktigt att ha ett respektgivande bemötande mot föräldrarna och utifrån vart de befinner sig i sorgen. Att utifrån detta möta människor där de är och ha i åtanke att alla människor sörjer olika. Att förskolan skall fungera som ett stöd till familjen när de har det svårt då personalen på förskolan kan vara en trygghet i familjen och framför allt barnens liv.

4.3 Metoddiskussion

Jag anser att valet av intervjuer gav mig bra och tydliga svar på mina frågeställningar. Det hade varit till fördel att det har gått att diskutera frågorna med informanterna och haft möjlighet att ställa följdfrågor. Jag upplever att flera av intervjuerna resulterade i dialoger mellan mig och informanterna. I efterhand kan jag se att vissa frågor som ställdes under intervjuerna kunde ha utvecklats och gett mer utförlig information.

Det har förekommit ett visst bortfall av informanter då det var svårt att få tag på personen eller att det inte fanns tid att genomföra intervjuer. Från började skulle det varit nio informanter, tre på varje kategori. Alltså skulle det varit en präst till samt två till anhöriga. Annars känner jag att det har varit väldigt bra uppslutning från informanter om att vilja delta i studien.

Reliabilitet och validitet

Samtliga intervjuer har genomförts på samma sätt vilket gör att det går att se flera likheter samt olikheter i informanternas svar. Frågorna som ställdes till informanterna har berört flera delar av syftet samt frågeställningarna. Skillnaden som kan framgå är att de anhöriga fick andra frågeställningar än dem yrkesamma.

Detta är en relativt liten studie så det går inte att säkerhetsställa att resultatet är svaret på hur man skall bemöta detta ämne.

4.4 Förslag på vidare forskning

Det skulle vara intressant att gå djupare i ämnet och intervjua barn och se vad de har för erfarenhet och kunskaper om döden. Att se om de saker som vi vuxna tror är bra att säga och göra verkligen stämmer överens med vad barnen själv anser. I så fall ta reda på hur

barn med erfarenhet samt utan erfarenhet av döden i den nära omgivningen för att se om man får samma svar.

Det skulle även vara intressant att ta reda på hur pedagoger runt omkring i landet ställer sig när det handlar om att följa med som pedagog på en begravning. Är det någonting som förekommer eller är det något som aldrig har varit aktuellt förr?

5. Referenser

- Andersson, N. (1995). *Att möta små barns sorg, en bok för förskolan*. Stockholm: Rädda barnen.
- Barrera, M., Alam, R., D'Agostino, N., Nicholas, D., & Schneiderman, G. (2013). *Parental perceptions of siblings' grieving after a childhood cancer death: A longitudinal study*. *Death studies* , 25-46.
- Björklund, L & Gyllenswärd, G. (2009) *Vägar i sorgen*. Natur & kultur, Stockholm.
- Bonoti, F.; Leoardi, A. & Mastora, A. (2013). *Exploring children's understanding of death: Through drawings and the death concept questionnaire*. *Death Studies* , 47-60.
- Chesterson, K. (2011) *När en förälder plötsligt dör – att hjälpa barn genom trauma och sorg*. ScandBook AB
- Dyregrov, A. (2007). *Sorg hos barn, en handledare för vuxna* . Lund: Studentlitteratur.
- Dyregrov, A. (2010). *Barn och trauma*. Studentlitteratur, Lund
- Ekelund, G. & Dahlöf, A. (2009). *Skarpa lägen*. Vällingby: Sveriges Utbildningsradio.
- Foster, S. (1990) *Barn, Död och Sorg Om barn i sörjande familjer*. Norstedts förlag AB, Stockholm
- Gartin, B & Murdick, N. (2009). *Children with cancer: School related issues*. 19-36
- Nordlund, L. (2010) *Plötsligt händer det, handbok för skolan när en elev får cancer*. Stockholm: Barncancerfonden .
- Rosenqvist, M & Andréén, M. (2006) *Uppsatsens mystik – om konsten att skriva uppsats och examensarbete*. Elanders Infologistic Väst AB, Mölnlycke
- Skolverket. (2010). *Läroplanen för förskolan, Lpfö98*. (Ny rev. utgåva). Stockholm:
- Sveriges begravningsbyråers förbund. (2009) *Där kärlek finns, finns också sorg*.
- Trost, J. (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur AB
- Vetenskapsrådet (2011) *God forskningssed*. Stockholm

Andrahandsreferenser

- Willis, C. A. (2002). The grieving process in children: Strategies for understanding, educating and reconciling children's perceptions of death. *Early Childhood Education Journal*, 29, 221-226.

6. Bilagor

6.1 Missiv

Hej

Mitt namn är Emma Hallgren och jag läser just nu sista terminen på lärarprogrammet på Högskolan i Gävle, inriktning förskollärare. Jag kommer i mitt examensarbete att lyfta fram ämnet sorg inom förskolan. Huvudsyftet är; **"Syftet är att belysa arbetet med barn i sorg inom förskolan genom att ta del av professionellas erfarenheter av sorgearbete."**

Eftersom jag vill ta reda på hur man kan arbeta med barn i sorg så kommer jag att ta del av erfarenheter från människor som arbetar med sorg, förskollärare samt berörda människor för att få olika perspektiv på hur man kan bemöta människor i detta ämne. Under intervjun/ samtalet skulle jag vilja genomföra en ljudinspelning, dels för att kunna ha fokus på det du delger samt att jag i efterhand skall kunna gå tillbaka för att säkerhetsställa att allting blir rätt. Ljudinspelningen sker enbart om du är villig att ställa upp på detta.

Informationen som jag får in genom mina intervjuer kommer att hanteras konfidentiellt och namn, stad och andra personliga uppgifter kommer att ändras samt skyddas.

Intervjun kan när som helst avbrytas om någonting skulle kännas fel och då kommer ingenting av det som har delgets att finnas med i den slutgiltiga uppsatsen.

Tack på förhand!

Med vänlig hälsning

Emma Hallgren

Mail: xxxxxxxxxxxxxxxx

Telefon: XXX-XXXXXXX

Handledare: Maria André

Telefon: XXX-XXXXXXX

6.2 Frågeställningar till professionella

Namn _____
Datum _____
Utbildning _____
Aktuellt yrke, samt antal år inom yrket _____
Huvudsakliga arbetsuppgifter _____
_____

1. Vad anser du är det viktigaste när man möter människor som är i sorg?
2. Hur ärlig ska man i din mening vara gentemot barn när det handlar om dödsfall och allvarliga sjukdomar? Bör barn veta allt?
3. Hur anser du man bör ta upp ämnet? Finns det något man bör göra/undvika?
4. Vad tror du är det bästa sättet för barn att komma vidare efter ett dödsfall?
- 5. Hur kan jag som förskollärare ta hjälp av er i en situation där någon i förskolans omgivning går bort eller blir allvarligt sjuk? (Om det är möjligt vill säga)**
6. Finns det en krisplan/någon form av hantering när någon avlider på förskolan/arbetsplatsen?
7. Om sorgen inte går att hantera, finns det någon som du som verksam kan vända dig till?

6.3 Frågeställningar till anhöriga

- Berätta lite om själva händelsen (frivillig)
- Hur reagerade omgivningen?
- Hur blev du/ni bemötta?
- Vad saknade respektive uppskattade ni i omgivningens bemötande?
- Vad anser du är viktigt när man samtalar med barn om död?
- Fick/får ni något stöd av någon professionell i samband med händelsen?
- Har du några råd/tips till mig som blivande förskollärare som kommer möta barn som kan vara drabbade?